

na vnější popudy, nýbrž aktivním zásahem subjektu, který spočívá jak ve výběru hodnot, tak v úsilí o jejich případnou změnu nebo popření. Míra objektivnosti, „pravdivosti“ hodnot není ani v tomto případě absolutní, také tady přetrvává vždy určitá míra subjektivitu.

Poté přistupuje Vondráček k analýze hodnot a všimá si zejména vytváření jednotlivých hodnotových schémat. Zjišťuje, že se uplatňuje současně několik tendencí. Lidé si vytvářejí jednak schémata osobní, „subjektivní“, jednak respektují schémata všeobecně platná. Podle jednotlivých schémat, případně na základě jejich vzájemného prolínání, hodnotí určitou konkrétní situaci. Výsledek ovšem není vždy jednoznačný a může vzniknout situace, kdy dosavadní schéma nestačí. Následuje nejistota, nelibost a nepochybně pokles „autoritativnosti“ schématu. Jindy sice člověk schéma uznává, nemusí se jím však řídit. Situace není tedy zdaleka jednoduchá a vysvětlení nutno hledat v objasnění skutečnosti, jimiž jsou hodnoty dány, momentů, které způsobují změny hodnocení i hodnot.

Prvým důležitým činitelem, který ovlivňuje hodnocení, jsou emoce. Vondráček zdůrazňuje jejich význam na mnoha místech své knihy, zvláště však se jimi zabývá na konci třetí kapitoly, kde podrobně zkoumá souvislost jednotlivých emocionálních stavů (sympatie, nenávisť, strach, tréma, naděje, doufání a podobně) se změnami hodnot. Kromě emocí, které zaujímají specifické postavení, neboť působí jako bezprostředně subjektivní činitel, všimá si Vondráček momentů, které způsobují změnu hodnot i hodnocení zvnějška, tedy prostředí, výchovy, agitace, propagandy, sugesce atd. Stanovení a respektování hodnot dále podléhá vlivu psychosomatických stavů organismu (např. jidlo ztrácí svou hodnotu pro nasyceného člověka), mění se i lidským věkem i pod vlivem nových informací. Otázky, do jaké míry jsou hodnoty adekvátní, kdy jde o podhodnocení a kdy o nadhodnocení, případně o znehodnocení skutečnosti, se již příliš dotýkají psychopatologických problémů a stojí stranou našeho zájmu.

Vondráček považuje svou analýzu hodnocení a hodnot z hlediska psychologie za úvod ke speciální psychiatrické problematice hodnocení. To je patrně hlavní důvod toho, že opomíjí některé otázky, jež by si jinak zasloužily podrobnějšího zpracování. Mám tu na mysli především otázku hierarchie hodnot, které autor věnuje poměrně málo místa, zejména srovnáme-li jeho dělení hodnot na kladné a záporné, vyšší a nižší s. bohatě členěnou škálou hodnot sestavenou právě na základě psychologické analýzy hodnotitího procesu např. M. Schelerem. Konečně z psychologické metody samé vyplývá určitá jednostrannost v pohledu na hodnocení a hodnoty. Zatímco filosof si všimá hlavně dialektického vztahu objektivní stránky hodnot, psycholog má na zřeteli převážně subjektivní, individuální moment hodnocení. Je zřejmé, že marxistická věda, pokud chce vytvořit obecnou nauku o hodnotách, bude usilovat o určitou syntézu jak filosofické, logickohistorické, tak i psychologické metody.

Ivan Hodovský

Jan Patočka: Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové; NČSAV, Praha 1964, 415 str.

Jan Patočka patří k prominentním postavám české filosofie. V třicátých letech byl jedním z předních žáků Husserlových a spolu s Langrebem připravoval vydání jeho pozůstalosti. Vedle řady studií historickofilosofických, které se vztahují k antice, renesanci i současnosti zaslouhuje uvedení i rozsáhlá editorská a překladatelská činnost Patočkova; nejnovější z jeho překladatelských činů je Hegelova Fenomenologie ducha (1960).

Dlouholetá vědecká činnost i učitelské působení na filosofické fakultě Karlovy university vytvořily z Patočky omezen vzácný typ historika, který dokáže obsáhnout dějiny evropské filosofie v celém jejich souhrnu a interpretovat je inspirujícím způsobem. To je zřejmé i z dosud nejrozsáhlejšího Patočkova díla, které je předmětem naší recenze. Knihu tvoří řada studií, které na sebe chronologicky navazují. Jejich hlavním tématem je ústřední problém teoretické filosofie naší doby — problém interpretace pohybu. Patočkův výklad se nese velkým obloukem od počátků řecké filosofie až k novověku k filosofii Hegelově. Hlavní důraz je položen na rozbor Aristotela a aristoteliků.

V nejrozsáhlejší kapitole knihy o Aristotelově přírodní filosofii autor podrobně dokládá, že pojem pohybu (pohyb—proces) patří k ústředním kategoriím, s jejichž pomocí Aristoteles vytvářel svoji filosofickou přírodovědu a celý filosofický systém, že pohyb v jeho pojetí není vzhledem k jednotlivým předmětům jen něčím vnějším, na povrchu, nýbrž tím, co se týká samé podstaty věci, „cośi vnitřního, co vytváří a buduje bytost v jejím jsoucui...“. Podrobný výklad této otázky si ovšem vyžádal, aby autor věnoval přiměřenou pozornost i dalším centrálním pojmům aristotelovské filosofie — podstatě, látce, formě, času, prostoru aj. (Patočka proto může na některých místech své práce také ukázat, jak původní aristo-

telismus byl v řadě ohledů — např. i v pojetí tzv. „prvního hybatele“ — velmi odlišný od pozdější středověké scholastické interpretace Aristotela. I z tohoto hlediska je Patočkova kniha aktuální, neboť o scholastický výklad Aristotela se dosud opírá soudobý novotomismus.)

Aristotelovu koncepci pohybu—procesu zapojuje Patočka do širokých historických souvislostí. Podává nejen výklad prvních pokusů o řešení zkoumané problematiky u předsofistiků a u pozdního Platóna (v kapitolách Matematizace pohybu a Aristotelova úloha v jejím vývoji a Grammata a stoicheia v řecké filosofii do Aristotela), ale sleduje také osudy Aristotelova stanoviska v dalším vývoji filosofického a přírodovědeckého myšlení, v jeho jakýchkoli uzlových bodech od dob Aristotelových prvních pokračovatelů a kritiků v peripatetické škole až k Hegelovi (Náčrt pojmu prostoru od počátků k Leibnizovi, První kritické aristotelismu, Rozklad Aristotelovy dynamiky, předejra moderního mechanismu, Francis Bacon, Galileo Galilei a konec kosmu, Descartes a Hegel).

Na Patočkově výkladu si čtenář znovu uvědomuje, co ve skutečnosti znamenají slova marxistické gnosologie o poznání jako složitém, rozporuplném historickém procesu. Oslbí Patočkovy pozornosti se zaměřuje na zajímavý problém kvantifikace pohybu. Matematické pojetí pohybu bylo jedním z velkých objevů novověké vědy, a zároveň předpokladem jejího dalšího rozvoje. Jeho předhistorie, jak dokládá Patočka, má své počátky v antické filosofii — v řecké atomistice, u pythagorejců, u Platóna. Platón byl první, kdo vytvořil důsledně matematický systém — avšak tak, že svět sám byl pro něj zcela zbaven pohybu. Naproti tomu Aristoteles — mj. „první metodolog matematiky“ — je autorem koncepce, která povyšuje sice pohyb na základní pojem ontologie a na metafyzický princip, která je však zase koncepcí bez matematiky: „jeho pohyb/proces je v bytostně hloubi nematematizovatelný“. Filosofie v období renesance (dovolávají se opět Platóna) a pak věda a přírodovědecky orientovaná filosofie období následujícího (tentokrát již nezávisle na platónské tradici) ve snaze zmocnit se tajemství přírody, v zájmu svého vlastního rozvoje zbavuje se Aristotelovy autority a přechází od jeho pojetí k matematické soustavě pohybů, které nejsou procesy (ke kinetické části moderní mechaniky). Svoje putování uzavírá Patočka několika poznámkami k Hegelově filosofii. Ukazuje především, že právě ona — svou dialektickou koncepcí pohybu, kde pohyb je „něčím více než pouhou vlastností hmoty“, kde je přímo „formou její existence“ (Engels) — dokazuje, že Aristotelovo ontologické pojetí pohybu (ačkoliv bylo dočasně odsunuto do pozadí) patří k největším objevům jeho filosofie vůbec.

Mohl jsem jen naznačit základní obrysy Patočkovy knihy, ne ovšem její neobyčejně myšlenkové bohatství. Již ze základní koncepce je však patrné, že Patočkův výklad obsahuje prvky inspirující a stimulující, že dějiny filosofie jsou mu nejen historií, ale i filosofií. V neposlední míře je to umožněno již zmíněnou rozsáhlou erudicí Patočkovou. Je proto škoda, že autor, který je zasvěceným znalcem Hegela, věnoval tomuto „největšímu aristotelikovi novověku“ (výraz N. Hartmanna) a jeho konfrontaci s Aristotelem (a Descartem) jen závěrečnou krátkou — patnáctistránkovou — studii. Je rovněž možné litovat, že autor silně redukoval poznámkový aparát, který mohl být čtenáři k užítku, a takřka eliminoval přímé citování z pramenů; mohl tím zvýšit konkrétnost a přesvědčivost některých svých rozborů. Obdivuhodná orientace ve filosofickém materiálu umožňuje Patočkovu používat nekonvenčních myšlenkových konfrontací a odhalovat vývojové filiace myšlenek. Jiný, kontrární prostředek historicko-filosofické analýzy, totiž zamýšlení nad vztahem zkoumaných názorů k dobovému prostředí, zaujímá naopak v Patočkově interpretační metodě místo podružnější; prostředí se do autorových úvah dostává spíše zprostředkovaně — totiž obsažené v jednotlivých filosofických resp. přírodovědeckých názorech.

Ve volnějším spojení s naznačenou problematikou jsou připojené dvě studie komeniologické. První z nich, Cusanus a Komenský, zabývá se málo známou přírodní filosofií Komenského na základě rozboru jeho *Metafyziky* z tzv. Leningradského rukopisu (psal o ní i J. Ludvíkovský v listech filologických, roč. III—LXXVIII, č. 1). Druhá je věnována Komenského *Všeobecné poradě o nápravě věcí lidských*, dílu, které — jak Patočka ukazuje — „patří k nejrozsáhlejšímu soustavným syntézám 17. věku...“.

Souhrnem lze říci, že Patočkova kniha je příkladem vysoce erudované a zasvěcené interpretace dějin filosofie. Jejím publikováním byla česká filosofická literatura obohacena o reprezentativní dílo, které je významným přínosem pro aristotelovskou literaturu vůbec.